

DUMITRU APETRI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**PROBLEME LITERARE ȘI DE ARTĂ
ÎN DIALOGURILE LUI SERAFIM SAKA***

Eminentul istoric și critic literar M. Cimpoi, în tratatul său de istorie literară, sublinia: „Pentru Serafim Saka întrebarea este un mod esențial de existență: **întrebând și întrebându-se**, eroii săi și însuși prozatorul se transpun în miezul realului, îl străluminează din interior” [1, p. 195].

Recitind de curând dialogurile cu scriitorii și oamenii de artă, incluse în volumul *Aici și acum* (Chișinău, Lumina, 1978, 284 p.), ne-am convins încă o dată că subiectele și temele literare și de artă abordate de publicist și intervievații săi în anii '70 erau de o stringentă actualitate atunci și majoritatea își păstrează această prețioasă calitate și în prezent. Valoarea lor de durată rezidă în măiestria de a întreține convorbirile la un nivel sporit de efervescență intelectuală din mai multe perspective: selectarea celor mai importante și problematice aspecte pentru discuții, formularea teoretico-analitică a întrebărilor, curajul de a pune mereu degetul pe rană, iscusința de a plasa, pe neobservate uneori, dialogul în sferile tainice, subtile ale profesiei, fraza permanent incitantă ș.a. De altfel, într-o lucrare a sa, criticul Ion Ciocanu menționa pe bună dreptate: „Verbul lui Serafim Saka este tăios, problemele abordate de el apar în fața cititorului în toată acuitatea lor, stilul expunerii mărește considerabil plăcerea lecturii” [2, p. 352].

În fostul imperiu sovietic, în prima jumătate a anilor '70, stagnarea cuprinsese din plin și sfera economică, și domeniul spiritual. Triumfalismul domina de-a binelea făgașul literelor și artelor. Conștient de necesitatea izbăvirii de plăgile și viciile cauzate de triumfalism, Serafim Saka abordează în această carte mai multe probleme social-culturale, dar, în primul rând, imperative de ordin literar-artistic.

În interviurile cu prozatorii I. C. Ciobanu, Vl. Beșleagă, I. Druță ș.a. se discută astfel de subiecte ca: literatura – tezaur național, rostul artelor în promovarea imaginii țării pe care o reprezintă, romanul ca planetă de sine stătătoare, sinceritatea în literatură, experimentul literar, sporirea umanității în om ca datorie primordială a literaturii, necesitatea creării unor caractere și situații veridice de viață, dezbrăcate de zorzoane, ființa umană în fața problemelor vieții, iscusința de a extrage valori estetice din fapte de viață ordinare, insuficiența epică în proză și supralicitarea elementului etnografic, puținătatea elementului dramatic în scrierile destinate scenei, subiectivismul în beletristică și critică, literatura și moralitatea, literatura și cinematograful, influențele literare, traducerile, critica literară și multe altele. Printre multiplele aspecte discutate cu autorii de scrieri narative și dramatice se remarcă, prin acuitatea, cutezanța abordării, aspectul ce ține de **practica anchilozării aparatului de asimilare a operelor de artă**.

Actuale, importante, multiple și diverse sunt și chestiunile discutate cu poezii Gr. Vieru, L. Damian, D. Matcovschi, A. Busuioc, P. Boțu, E. Loteanu și C. Condrea. Spicuim doar câteva dintre cele mai semnificative: necesitatea de a cunoaște în profunzime panoramicul vieții umane și a crea sinteze artistice, transformarea modului de gândire în stil, osmoza dintre epic și liric, intimitatea actului de creație artistică

* Articolul este consacrat jubileului de 75 de ani de la nașterea scriitorului.

și graiul matern ca posibilitate de expresie pleneră a ființei umane, modernitatea în creația poetică, farmecul plăsmuirii coliziilor neașteptate și a crizei de conștiință, asimilarea creatoare a folclorului și a formulelor artistice clasice, simbioza dintre emoție și gândire în actul creativ, etalonul „civic” ca o acoperire a lipsei de poziție, conflictul artificial și eroii schematici, mimetismul etc. Constatarea că „se cântă, dar nu se stă de vorbă cu realitatea” viza fluxul nestăvilnit de scrieri literare în care lirismul dulceag și abundent inunda paginile multor cărți și reviste.

Din tagma istoricilor și criticilor literari S. Saka a ales pentru dialog două personalități marcante – V. Coroban și M. Cimpoi. Confesiunile cu aceștia de asemenea scot în evidență dimensiuni, sarcini și exigențe ale scrisului artistic și critic. Convorbitorii au ținut să remarce câteva necesități stringente ale științei și criticii literare: studierea monografică a unor fenomene de ordin literar și oportunitatea recenzării active a scrierilor diverse ca gen, însușirea experienței scriitorilor clasici, orientarea spre modelele naționale, prezența generozității și a atitudinii binevoitoare în critică, locul abisului sufletesc și al plurității de sensuri în opera literară, echilibrul în critică și încă multe altele. Prozatorul și dramaturgul I. Druță și poetul Gr. Vieru sunt nominalizați ca voci înnoitoare în perioada postbelică.

Totodată cei intervievați au vizat lipsurile în domeniul creației artistice și în interpretările critice: a) **în sfera artisticului**: puținătatea valorilor demne de prezentare într-un stil elevat, sociologizarea și tematismul în literatură, „lirismul calduț” ca diluare a relațiilor de viață complicate și reducerea la idilă a conceptului de literatură și de epic, starea rudimentară a unor romane moldovenești contemporane, tendința reportajului de a substitui literatura autentică; b) **în critică**: neputința autorilor de a se debarasa de interpretări elementare și simpliste, lipsa de discernământ în critică – rezultat al limbajului sterp, pretențios – și absența conștiinței faptelor realizate. Problemele și aspectele prezente în dialogurile cu scriitorii denotă o bună cunoaștere a stării de lucruri nu numai pe făgașul creației artistice, a traducerilor literare și a cinematografiei, dar și în spațiul criticii.

În interviurile cu oameni de artă (regizorul Ion Ungureanu, soprana Maria Bieșu, compozitorul Gheorghe Neaga, pictorii Mihail Grecu și Glebus Sainciuc, maestrul de balet Vladimir Curbet, regizorul și poetul Emil Loteanu), S. Saka a abordat un șir de probleme ce țin de domeniile în care au activat și activează personalitățile nominalizate.

Dialogul cu Ion Ungureanu demarează prin discutarea menirii regizorului, a relațiilor lui cu actorii care trebuie să se bazeze, precum se constată, pe principii etice. În raport cu autorul piesei, regizorul e văzut în ipostază de „slugă domnească”. În dramaturgia moldovenească, zice distinsul regizor, prevalează problematica minoră, pe când preocuparea esențială a teatrului o constituie omul în toată complexitatea sa. **Teatrul adevărului** este preferința interviuatului. Actorul ideal e omul cu visurile tinereții vii, conștient de faptul că arta dramatică cere nu mai puțin antrenament zilnic decât îl fac artiștii de balet, circ, muzicanții și sportivii de performanță.

Școala vahtangoviană e considerată una de mari perspective, iar metodologia celebrului Bertold Brecht – în ascensiune. Părțile în dialog împărtășesc ideea că arta teatrală este cea mai aproape de originea omului – calitate ce-i conferă viabilitate, dar condiția dată, zic ei, nu exclude totuși intervenția unor momente de criză.

Din dialogul cu primadona cântecului nostru aflăm că: un veritabil cântăreț de operă trebuie să știe să-și „joace vocea și să-și cânte actorul din el”; un artist înseamnă, dincolo de toate, regim; vocea-i dată de la natură, e un copil care cere să te porți cu ea ca față de un copil; veacul XX își are sunetele sale specifice. Alte considerente și mărturisiri interesante ale protagonistei: muzica modernă îi face mult de furcă celebrei noastre cântărețe, vocea dumisale e destinată clasicii și pe ea o încălzește cel mai mult în viață flacăra creației. Despre neamul său spune că e un popor muzical, dar totodată precizează că la noi lasă de

dorit nivelul profesional și că extremele în aprecierea unui om de creație sunt dovada unui provincialism. Cântăreața își exprimă regretul că în spațiul nostru sărbătorile pierd din autenticitate și astfel se prefac în niște spectacole.

Compozitorul Gheorghe Neaga consideră că: un cântec poate transmite specificul epocii mult mai reușit decât o pictură (ca dovadă citează Marsiliéza); legătura dintre compozitor și ascultător o face interpretul; literatura de operă și balet a fost scrisă pe meleagurile noastre de oameni fără pregătire specială. Intervievatul meditează relevant asupra posibilităților de creare a unei opere de mare succes. Cea mai bună piesă a lui Shakespeare, „Romeo și Julieta”, zice dânsul, a cunoscut mai multe tentative de transpunere în limbaj de operă (Charles Gounod, Piotr Ceaikovski, Serghei Prokofiev), dar succesul s-a produs doar atunci când s-au întâlnit două maturități: marele Shakespeare și compozitorul-filozof Giuseppe Verdi.

Renumitul pictor Mihail Grecu se declară dirijat doar de pornirile sale interioare, de aceea, mărturisește el, se identifică cu propria-i creație. Domnia Sa vede arta picturală în permanentă evoluție și dezvoltare, ea este concomitent o reflecție a socialului, dar componentele realului care ne înconjoară se prezintă ca un produs al imaginației fiecăruia. Sunt instructive meditațiile maestrului cu privire la pânza lui Picasso „Domnișoarele de Avignon”, care descinde direct din sculpturile africane și care este considerată un început de direcție nouă în arta inegalabilului francez și chiar în cea mondială. Crezul eminentului nostru conațional este următorul: calea de la artă spre artă, acceptată de marele pictor francez, nu este calea marilor descoperiri. Talentul se inspiră din artă, geniul – din viața înconjurătoare. De la Picasso, M. Grecul trece cu meditațiile la genialul sculptor C. Brâncuși, care a adus în Franța spiritul sculpturii în lemn a țaranului român, și face următoarea constatare prețioasă: „Aceste două somități sunt mari doar pentru faptul că, protestând împotriva artei culte anterioare lor, și-au asumat o estetică veche, dar neexplorată încă – arta negrilor sau arta țărănească” (p. 168).

Talentul și sensibilitatea îi ține pe artiști conectați la sursa vieții înconjurătoare, dar, în afară de aspectul pur social, în lucrările de anvergură și de înaltă inspirație, trebuie să apară epoca în punctul ei de pisc, în ceea ce are esențial – iată viziunea neclintită a pictorului moldovean. Cât privește natura binomului *național-universal*, cunoscutul și înalt apreciatul pictor se pronunță fără echivoc: nu există internațional fără național. Datorită permanentei înnoiri a mijloacelor de expresie, veșnicul peisaj apare altfel, adică la înălțimea cunoașterii epocii respective.

Interviul cu pictorul Glebus Sainciuc se axează pe discuții în jurul banalului care îl pândește pe oricare dintre artiști. Deși arta picturii este una individuală, artistul zice că în procesul de creație face abstracție de sufletul propriu, deci e cu gândul la sufletul altora, văzând în fiecare personaj ceva unic, irepetabil. Pictorul mizează în mod expres pe intuiție și permanenta ei prezență, precizând că, dacă o lași să hiberneze prea mult, ea, intuiția, se răzbună, poate face „moarte” de artist.

Dialogul cu regizorul și poetul Emil Loteanu are în centru astfel de noțiuni ca popularitatea, transformarea modului de gândire și existență în stil, acceptarea mediocrității profesionale de către ultima generație de cineaști, necesitatea de a fi ucenic permanent la școala adevărului brut (cazul este raportat la filmul documentar), călătoria ca mijloc de descoperire a noi tărâmurii, harul de a găsi actori, răsturnările de criterii în etapa actuală, liniștea căminului ca atmosferă propice creației ș.a. Este interesantă viziunea protagonistului asupra persoanei proprii. El zice: „sunt pasărea cu blestemul dragostei de cuib răsădit în trup și suflet” (p. 25).

Convorbirea cu Vladimir Curbet, maestru de balet, s-a desfășurat în jurul activității cunoscutului pe meridianele globului ansamblul „Joc”. Evoluția impresionantă a colectivului este explicată prin faptul că lumea contemporană produce tot mai rar

nestemate folclorice, iar jocurile spectaculoase, încântătoarea paletă de culori a portului popular și gingașele melodii inspiră dragoste profundă pentru meleagurile natale. Convingerea maestrului de balet este că dansurile și muzica populară autentică, îmbogățite creator în laboratorul „Joc”-ului, trebuie să constituie inima artistică a unui ansamblu național. Astfel se caută a se imprima calitate artistică factorului cantitativ cultural.

Considerăm binevenite și la timp obiecțiile lui S. Saka cu privire la unele stilizări nereușite în manifestările ansamblului: țopăieli baletiste în locul unei calmități domnești, chiuituri și fluierături, precum și zbânțuiala exagerată a fetelor. Argumentul scriitorului este unul concludent: „e frumos ceea ce nu se vede cum este făcut” (p. 102). Însuși V. Curbet recunoaște că, pe tărâmul în care activează, mai persistă un mare amestec de amatorie profesionalizată și profesionalism amator. Cu toate acestea, „Joc”-ul este apreciat pretutindeni ca o bună școală coregrafică.

Cam acestea sunt, în linii mari, ideile, opiniile, considerentele și problemele mai importante scoase în vileag cu măiestrie de către talentatul prozator și publicist S. Saka în dialogurile sale cu eminenți creatori pe făgașul artelor. Împărtășim pe deplin opinia distinsului filolog Ion Ciocanu care, cu ani în urmă, făcea următoarea constatare: „Ca publicist, Serafim Saka a făcut epocă în literatura română din Republica Moldova prin cartea sa de interviuri *Aici și acum*” (3, p. 348).

Valoarea euristică și instructivă a dialogurilor (confesiuni sau profesii de credință, le zice autorul) constă în vizarea situațiilor concrete din sferele discutate, dar și în faptul că nu de puține ori erau propuse soluții de ieșire din impas. Astfel, prozatorul și publicistul S. Saka s-a impus ca o conștiință estetică într-o perioadă dificilă de existență a literelor și artelor, în general, a vieții noastre spirituale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Chișinău, Editura Arc, 1997.
2. Ion Ciocanu, *Literatura română contemporană din Republica Moldova*, Chișinău, Editura Litera, 1998.
3. *Ibidem*.

SUMMARY

This article highlights the problems of literary and art which the author Serafim Saka tackles in dialogues included in his book “Here and now”. Among the interviewees there are the writers: Gr. Vieru, I. Damian, I. Druță, Vl. Beșleagă, I. C. Ciobanu etc. Between the creators of art there are as interlocutors the painter M. Grecu, the composer Gh. Neaga, the director I. Ungureanu, the humorist painter Gleb Sainciuc, the director E. Loteanu and ballet master Vl. Curbet.